

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

” פֿ ר ט ”

בשנים האחרונות פשה בדיבורנו ובעיתונותנו השימוש המשובש במלה „פֿרֿט“. שבע ביום אנו נתקלים במשפטים כגון אלה: „בכל ארצות אמריקה הלאטינית פרט להונדוראס וסלוואדור“ או: „בדואר שובתת העבודה פרט למחלקת הטלפון“ וכו'. קדמונינו היו אומרים בכגון זה: „כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני“ (קהלת ב כה), „כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה“ (חולין קכו ע”א), „בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו“ (סנהדרין קה ע”א), „כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר“ (שבת קו ע”ב), „על פירות האילן אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין“ (ברכות ו א), „מכרו חוץ מאחד ממאה שבו“ (ב”ק ז ה). במקרא לא מצינו מלת היחס „חוץ“ במשמעותה זו אלא פעם אחת, אבל מן המשנה ומן הגמרא אפשר היה להביא דוגמאות לעשרות ומן הספרות המאוחרת יותר לרבבות ממש.

המלה „פרט“ אינה מלת יחס כל עיקר. „פרט“ הוא שם עצם כהלכתו, ומשמעותו הקדמונית היא: יחיד בניגודו לכלל, לציבור—אינדיווידואום בלעז. בהשתלשלותה המאוחרת, בייחוד משעה שנכנסה המלה „פרט“ לטרמינולוגיה הפרשנית (למידות שהתורה נדרשת בהן), קיבלה משמעותה גוונים נוספים של

הסתייגות, של סייג, של צמצום – ספציפיקציה בלעז. נלמד מן הדוגמאות: בדיני סוטה אומר הכתוב: „אשר תשטה אשה תחת אישה“ (במדבר ה כט) ושנינו במשנתנו: „פרט לארוסה ולשומרת יבם“ (סוטה ד א). פירושו: הכתוב „תחת אישה“ מצמצם את דיני הסוטה לאישה, שנישאה לבעלה נישואין גמורים, „שנמצאת תחת בעלה“, אבל ארוסה או שומרת יבם, אף על פי שהן קשורות לבעליהן במידה ידועה, אלא שעדיין לא נכנסו לחופה, אין דין סוטה נוהג בהן.

בדיני קרבן חטאת אומר הכתוב (ויקרא ד כג): „חטאתו אשר חטא בה“, ושנינו במשנתנו (כריתות ג ד): „פרט למתעסק“, כלומר אין אדם חייב קרבן חטאת (על עבודה בשבת בשוגג) אלא אם כן „חטא בה“, כלומר עד שיהא מתכוון לעשות עבודה מסוימת, אבל היה סתם מתעסק ועלתה בידו עברה שלא במתכוון, אין הוא חייב עליה קרבן חטאת.

בדיני שילוח הקן אומר הכתוב: „כי יקרא קן צפור“ ודורשת הגמרא: „כי יקרא פרט למזומן“ (חולין קלט ע"ב), כלומר אין אדם חייב לשלח את הקן אלא כשמוצא אותו במקרה דרך הילוכו בשדה, אבל „במזומן“, כלומר מתוך ביתו, אין הוא מחויב לקיים מצווה זו.

למדנו שדיני נזקים אינם נוהגים אלא „בנכסים מיוחדים“, כלומר בנכסים שיש להם בעלים, ומפרשת הגמרא: „פרט לנכסי הפקר“ (ב"ק יג ע"ב). בייחוד מדוגמה זו האחרונה אנו למדים, שלפעמים הדרש „פרט ל...“ הוא אפילו מיותר לכאורה, משום שאינו בא אלא לגלות בפירוש ובהסברה מיוחדת מה שנמצא

כבר גלום בנוסח המקורי של הדין, ובאמת זוהי תכונתה של מידה זו, שהתורה נדרשת בה, שלפעמים היא כאילו מובנת מאליה.

על כל פנים נמצאנו למדים, שהמלה „פרט“ אינה באה להוציא משהו מן הכלל, אלא להיפך, היא מוסבה על עצם הפרט ומבארת ומסבירה אותו. במשפט כזה, כפי שהבאנו אותו לעיל, „בכל הארצות וכו' פרט להונדוראס“, אין שום משמעות כל עיקר, משום שהוא פותח בכלל ולא בפרט, ואין למידת הדרש „פרט“ שום אחיזה בו. כוונתו של הכותב להוציא כאן משהו מן הכלל ולא להדגיש את הפרט, ומשום זה אין המלה „פרט“ במקומה. יש להצטער מאוד על שמרחיבי לשוננו אינם זהירים במיוחד דווקא במידות שהתורה נדרשת בהן. דורנו עומד לפני הצורך ליצור מונחים חוקתיים ומשפטיים, ועשויות המידות הנ"ל לשמש יסוד מוצק לכל הטרימינולוגיה המשפטית שלנו. ידוע הכלל „שבששתא כיוון דעל על“, וקשה מאד לכלות את הקוצים מן הכרם אחרי שכבר נשתרשו. עיין מה שאירע לנו במלות „למפרע“, „אסמכתא“ ודומיהן.

עד כמה שימוש משובש במונחים כאלה עשוי לסלף את המחשבה ולסרס את המכוון, יתבאר לנו מתוך דוגמה זו: אם אני אומר: „כל המדינות בנות תרבות חוץ מגרמניה“ וכו', פירוש הדבר, שאני כולל גם את גרמניה בתוך מדינות בנות תרבות, אלא שלעניין מיוחד ומסוים אני מוציאה מכלל זה — ויש בזה משום מחמאה לגרמניה. אבל אם אני אומר: „כל מדינות בנות תרבות פרט לגרמניה“ וכו', משמעותו שעלידי הפרט הזה „בנות תרבות“ אני מוציא מעצם ובראשונה

את גרמניה מכלל דיוננו, משום שהיא איננה מתאימה להגדרה זו. ההבדל הוא עצום.

אין אני יכול לסיים את רשימתי אלא מתוך בקשה לכל מרחיבי לשוננו למיניהם באשר הם שם: למען השם, היוזהרו והיוזהרו בראש לכל בקנייני התרבות, שהורישו לנו דורותינו הקדמונים! לשם מה נבוא לכרות תהום לרגלי בנינו בין תרבותנו העתיקה ובין לשון דורנו? כיצד ילמדו בנינו את המחלוקת, אם עד זומם מכאן להבא הוא נפסל או למפרע הוא נפסל, אם אנחנו בעצמנו הרגלנו אותם כל ימיהם להיות חושבים, ש"מכאן ולהבא" ו"למפרע" היינו הך? וכיצד יתפוס הצעיר את פרשנות המקרא שבש"ס, אם הרחוב ובית הספר יקנה לו מושג מסולף ומשובש למונח היסוד של "פרט וכלל"? ובכלל למי זה היה נחוץ להכניס לשימוש כללי את המונח ה"למדני", "פרט", בשעה שהיה לנו מונח מצוין, מדוקדק בהגדרתו ועברי, שאין להטיל ספק ופגם בעבריותו, הוא המונח "חוץ מ..."? לשם מה מחויבים אנו לערער בניין תרבותי של אלפיים שנה לפחות?

ואל תבואו עליי בטענות, שכל שפה נתונה להתפתחות ועם התפתחות המושגים משתנים גם המונחים. הדוגמאות שהזכרתי — ויש להוסיף עליהן לא מעט — אין בהם משום התפתחות אורגנית, כרוכה בסלסולי המחשבה ומפרה את היצירה שבלשון. השיבושים הללו מקורם על הצד היותר טוב בהתגדרות למדנית, הבועטת במזיד ומתוך סנובזים קלוקל במורשת הדורות וחוזרת אחרי חידושים, ש"עין לא ראתם", ועל הצד היותר גרוע בבורות פשוטה. סמי מכאן התפתחות: